

Helyi fenntarthatóság - önerőből vagy nemzeti program alapján?

A Dörögdi-medencében folyó organikus fejlesztési projekt bemutatása¹

Vásárhelyi Judit

Független Ökológiai Központ

Rövid összefoglaló

Az alább ismertett munka egyetlen felnőttoktatási projekttel indult. Korántsem mint a helyi fenntartható fejlődés elméleti konstrukciójának megvalósítását szorgalmaztuk, inkább a részeredményekből származó tapasztalatok és az azokból megfogalmazódott újabb feladatok mentén haladt a program. Mégis, már a kezdetekkor komplex és holisztikus látomás lebegett a szemünk előtt, amelynek követése az évek során eljutott arra a pontra, amikor a fenntarthatóság kritériumait is számon kérhettük rajta, amikor az addig tanultakat elméleti alapokon is nyugvó ajánlásokképpen fogalmazhattuk meg. Mindezért munkánkat induktív folyamatnak tekintjük. Sajátos eszköz indította útjára. A XX. században az európai kisebb országokban – de még Japánban is – a társadalom modernizációjához, a polgárosodáshoz, közösség kohéziójához járult hozzá az interaktív felnőttoktatási forma, a népfőiskola.

Az 1991-ben megtervezett és 1992 januárjában 5 település lakói számára elindított felnőttoktatás hamar közösségi fórummá vált a Dörögdi-medencében, a Balaton e kis vízgyűjtő térségében. A kistérséget öt, az állampárti rendszer településfejlesztési gyakorlatában „szerep nélküli” község övezi, lélekszáma kb 2100. Ők több mint 8000 ha területen élnek. Szociológiai szemszögből a gazdaságilag aktívak kétlakiak voltak, a férfiak ingáztak, sokan a közeli bauxitbányába vagy az ajkai iparba. A térség évekig veszteségesen termelt gabonát, a korábbi állattartás is visszaesett. A térség természeti értékeit a Balaton-felvidéki Nemzeti Park leltározta, ismerte el.

A népfőiskola 1991-ben tervezett tanfolyamának fő motivációja a földkárptólás részesei számára közös gondolkodási fórum szervezése volt. A résztvevők, akik az első sorozat befejezésekor „népfőiskolai polgár” oklevelet kaptak, maguk vetették fel a további közös munka szándékát.

Az 1993-ban aláírt szándéknyilatkozat (az önkormányzatok, az éppen csődbe jutó szövetkezet, a helyi civil szervezetek és a külső partnerek) nemes gondolatai között a két legfontosabb pont az volt, amelyben az önkormányzatok egyrészt egy olyan rendezési terv mellett foglaltak állást, amely egységesen gondolkodik a kül- és belterületek használatáról, másrészt megígérték, hogy a természeti értékeket veszélyeztető gazdasági döntéseket nem hoznak.

A komplex stratégia készítésére e szándéknyilatkozat és tájépitész partnerek jó szakmai koncepciója adott lehetőséget. A helyzetfelmérést és a medence valamint az egyes települések organikus fejlesztését célzó kétszintű stratégia véglegesítését őszintén és gondosan szervezett participáció kísérte.

A polgármesteri kollégium 1993-1999 között a helyi döntéshozók kéthavi találkozóit jelentette, előre elkészített napirend alapján, emlékeztetővel befejezve. A kollégium hozzájárult a medence kohéziójához, a kisebb projektek megvalósításának facilitálásához. A rendszeres kollégium akkor fejeződött be, amikor a szakértő partnerek által előre bejelentett

---

¹ Köszönetet mondok Ware Borbála és Vásárhelyi Tamás észrevételeiért, hozzáfűzött megjegyzéseiért, amelyekkel a tanulmányt gazdagították.

módon készülöben volt a medence megújuló energiaháztartásának megvalósíthatósági tanulmánya, s közben a polgármesterek – noha alig bírták összeszedni a minimális részvételt – megegyeztek a gáz bevezetéséről, anélkül, hogy azt a partnereknek jelezték volna.

A svájci kapcsolat a programban kezdetektől dolgozó tájépítészek révén jött létre. Olyan, Svájcban dolgozó agroökológusok figyelmét hívták fel a Dörögdi-medencére, akik pályáztak a svájci államnak a kelet-európai biogazdálkodás rekonstrukciójára felállított alaphoz, az elnyert összegből pedig felállt a svájci-magyar kuratóriummal rendelkező Stiftung pro Dörögdi Becken. Az alapítvány 1994-2001 között működött. Az ajándékba kapott, használt svájci kisgépek a termelési kedv fokozásához járultak hozzá, a gépek elosztásához, közös használatához pedig újra alapítottuk a hajdani Gazdakört. Ebben az időszakban gazdafórumok sorát tartottuk, folyamatos biogazdálkodási tanácsadást működtettünk. A vegyszermentes gyógynövény termesztésre „inkubátorban” próbálták a termelők technológiát és piacra jutást tanulni, ugyanis a becsült, de elmaradt haszon egy részét kompenzálta a program. – 6 éven át évente csak a medence közössége számára kiírt pályázat támogatta a táj gazdagítását. Egyik legfontosabb élvezője az iskola volt, gyógy- és fűszernövényeket termelő iskolakertjével, amelyről több füzet is megjelent. Ugyancsak a fiatalok készítették el –szakmai irányítással – az őshonos gyümölcsfák kataszterét.

A programnak a szelíd turizmus számára is volt mondanivalója. Több vendégváró tanfolyam volt, fenntartható turizmus koncepció készült, bemutatását újabb népfőiskolai sorozat, a „Vendég áll a házhoz!” követte. Az élő mesterségek számba vétele után 1997-ben a mesterségbemutatókat a kulturális rendezvények részévé is tettük.

Kapcsolat a Művészetek Völgye rendezvénysorozattal is kialakult. A táj és a kulturális programok vonzását a stratégia sem tagadta. Az évek során azonban az egyetlen faluban négy nyári napon rendezett kulturális rendezvény kibővült, ma már öt faluban – az Egervize-patak szűk völgyében – kilenc napon át tart. (Eme öt faluból négy a Dörögdi-medence fejlesztési programjában is benne van.) A változás az organikus fejlesztés kívánalmaival egybevágni látszik, hiszen kezdetektől azt szerettük volna, ha a rendezők időben és térben csillapítják, széthúzzák a rendezvényt, és a kistájhoz illő „kamaraprogramra” szorítkoznak. Ma már azonban a látogatók legnagyobb részét kitevő huszonéves, felsőoktatásban részt vevő – de meglepően sok munkanélküli – érdeklődő is azt kérdezi magától tavasszal: a „szigetre” menjek vagy Kapolcsra. A két rendezvény ugyanis időzítésben szinte átfedésben van. Kapolcs körülményeit tekintve közelít a magyar Woodstockhoz. A völgyben lakó kb. 3000 ember lakóhelyére 2001-ben kb. 135 000, 2002-ben kb. 185 000 vendég látogatott el a kilenc nap során. Az ő elhelyezésükön dolgozott a barátságos elnevezésű Kapolcsi Vendégvárók Köre. Hosszas lenne ecsetelni a fellépő környezetterhelés sokféle fajtáját. Sem a szervezők, sem az organikus fejlesztési projekt nem tudott átütő megoldást találni eddig ezek érdemi kezelésére.

A Dörögdi-medence számára nyújtott, tömördek aprómunkával járó projekt-sorozat minőségileg új szakaszba lépett akkor, amikor a medencére vonatkozó esettanulmány országos jelentőségű, modellértékű munkának minősült, és tapasztalatai 1999-ben, Autonóm kistérségi címmel országos ajánlásokat tettek közzé a helyi fenntarthatóság iránt affinitást érző önkormányzatok számára. A tájökológia, a megújuló energiaforrások használata és az alternatív szennyvízkezelés olyan tanulmányok, amelyek a sok használhatatlan retorika helyett elméletileg is megalapozott, de a gyakorlatban is használható módszert nyújtottak.

A fentiek alapján tehát: az egymásba öltött projektekből építkező folyamat egy bizonyos mértékig revitalizálta a Dörögdi-medence helyi társadalmát, tudatosította vele saját értékeit, felkínálta természetkímélő egzisztenciák és életmód mintáit. A közösség tagjait ismételtlen meghívta a cselekvő természetvédelmi akciókba. Kezdetektől komplex módon, a kultúrtáj védelme felől, holisztikusnak is mondható módon gondolkodott a helyzetfelmérés és az organikus fejlesztés stratégiájának építése során. A „megrendeléshez” mérten aránytalanul jelentős döntéselőkészítést végzett a közösség számára. Több nemzedéket részesített

egyidejűleg környezeti nevelésben, szemléletformálásban. Elvégezte a helyi fenntarthatóság programjának elméleti megalapozását bizonyos infrastrukturális területeken. Egyfelől a területfejlesztési törvény által restaurált régi közigazgatási egységek új funkcióval való felruházása, másfelől az európai integráció által „megkívánt” térség- és régióméretetek által kettészelt organikus térségfejlődés a folyamatot lelassította. A térségnek javasolt fejlesztések a megújuló energiahasználat, a szükséges tájökológiai beruházások és az alternatív szennyvízkezelés terén rendhagyó mértékű megértést és küzdő partnereket kívántak volna.

A Dörögdi-medence organikus fejlesztése – lépések a helyi fenntarthatóság felé

A kitűzött célok és megvalósulásuk

Mint a bevezetőben említettük, a folyamat induktív volta miatt szinte nem beszélhetünk egyetlen projektről, de programról sem, mert az egyes szakaszok befejezésével a feltárult igények és lehetőségek, a megszerzett ismeretek vezettek a további tervezéshez, munkához. Visszatekintve inkább szakaszos részcélok rendszerét látjuk kirajzolódni, és e szintek vezettek el odáig, hogy ma már tudatosan helyi fenntarthatóság projektről beszélhetünk. Utólag, némileg mesterségesen a következő szakaszokat különböztetjük meg a követett célok terén, az eltelt 11 év szakaszaiban:

- A Dörögdi-medence Környezetvédelmi népfőiskola (1991-92) céljai:
  - „befelé fordulás”: a környező kisvárosok iránti elvárások helyett a medence, a kis vízgyűjtő lehetőségeinek felfedezése, felértékelése;
  - a föld kárpótlás iránti szkepszis kezelése: idősen, gépek, állatok és tőke hiányában se utasítsák vissza a földjüket, mert új eljárást ajánlunk, amelyben az „idő” és a „türelem” a tőke: a biogazdálkodást;
  - általános szemléletformálás;
  - a környezettel kapcsolatos gondolkodás decentralizálása (v.ö. Kék Lista, 1987);
  - a polgárosodás elősegítése, részvételi fórum működtetése.

E célok akkor tudatosan nem kapcsolódtak a fenntartható fejlődés kérdésköréhez, mivel még nem is ismertük azokat. Inkább alkalmaztuk konkrétan a Kék Lista kiáltványát, amelyben a környezetügy egyetlen lehetséges, vagyis helyi kezelése mellett foglaltak állást az aláírók, illetve terjesztettük ki a Szabad Kezdeményezések Hálózatának felfogását (kapjanak teret és időt a bennünk rekedt vélemények, értékorientáció, tervek, szándékok) egy apró medence elesett kétlaki társadalmára. A KertMagyarország gondolata is megtalálható a célok forrásvidékén, de talán még Henry George felfogása a földről, mint korlátos erőforrásról is szerepet játszott. Számszerűsített célok egyáltalán nem voltak, hacsak ama reményünket nem nevezük annak, hogy mennél többen iratkozzanak be a népfőiskolára. Ha azonban áttekintjük az a)-tól e)-ig terjedő közvetlen célokat, vagy a mögöttes motívumokat, akkor mindegyikről állítható: a fenntartható fejlődés eszméjében kifejeződő integrált célokat tükrözik vissza.

- Szándéknyilatkozat, majd helyzetfelmérés és organikus fejlesztési stratégia (1993-1994)
A fenntartható fejlődéstől eltérő szóhasználat nem takar attól különböző tartalmakat, célokat. A Rióból hazatért küldöttség érkezésével egyidőben kezdődött meg - és azóta is tart - a fenntartható fejlődés, mint politikailag ígéretes kifejezés félrehasználása („fenntartható gazdasági növekedés” stb). Sokszor úgy éreztük, hogy a Rió utáni, politikailag korrekt nyelvezet magyarázatása (egyik utópia után egy másiké) inkább távolabbra vitt célunktól, mint a pragmatikus értelmezés. (Pl. az erdő- és faültetések esetén a fő hangsúlyt nem a globális kedvező hatásokra tettük. Inkább önzésből, a magunk

kedvére és helyére telepítettük azokat, tudván, hogy a helyi munkát úgyis Gaia mosolya követi.)

- A komplex fejlesztési stratégia részleges megvalósítása (1995-99), célok:
  - A helyi értékek tudatosítása: e célkitűzés önmagában is integrált volt, mivel legfontosabb szakértőink tájépítészek voltak, a táj komplex jellegének megőrzése pedig összetett célrendszert kívánt. Amikor a természeti értékek feltárása a helyi közösség tagjai számára a medencét bejáró „séta” során teljesül, a biodiverzitás felmutatása még az élőhelyek ismeretterjesztő leírásánál is szélesebb beágyazottságot kap, a tájba illeszkedik, melynek karakterét minden lépésnél a régi és jelenkori használat, művelési módok és szent helyek elegye alkotja. Az értékek felfrissítése a kétlaki, ingázó nemzedékeket kívánja – többek között – haza édesgetni, megtartani, kiinduló helyzetbe hozni.
  - A helyi értékek védelme nemcsak a szakmai elemzés által feltárt – objektívan számba vehető - ritka vagy veszélyeztetett fajok, élőhelyek, tájrészletek vagy mesterségek védelmét jelentette, hanem medence- vagy falufórumokon, népfőiskolai estén az ott lakó emberek által megnevezett – esetleg a természetvédelem számára kevésbé értékes – szubjektív elemeket is.
  - A biogazdálkodás már 1991-től fontos cél volt, amely a projekt alaptérségének meghatározásánál – nem egy falu, hanem öt falu által körülzárt, külső szennyezéstől védett vízgyűjtő – is szerepet játszott. Ennél a szakasznál a cél már dúsabb volt a kezdeti naív megbeszélésnél, magyarázatoknál, tartalmazta az önfenntartáson túli terményfelesleg számbavételét, a lehetséges piacok kutatását, a vállalkozó kedv mérését, az ökológiai adottságoknak megfelelő természetis vizsgálatát, a kedvező együttműködési formák (valódi szövetkezet) népszerűsítését is. Ezt az időszakot biogazdálkodási ismeretek nyújtására törekvés (tanácsadás, képzések, szakirodalom) is jellemezte.
  - A fenntartható turizmus, mint cél, a projekten belül többféle gyökérből táplálkozott. Itt el kell tekintenünk attól, hogy részletesen – és népszerűtlen módon - felhívjuk a figyelmet arra, hogy az „ökoturizmust” szinte egyedülálló megoldásként emlegetik, ha az ökológiai fenntarthatóság gazdasági oldaláról beszélnek. A turizmus majdnem minden formájában terheli a környezetet, és a turizmus marketingje gyakran visszaél az „öko” jelző emlegetésével is. Igaz, hogy esetünkben a térség szépsége, a dombok „klasszikus derűje”, az őshonos állatok, no meg a lovas turizmus fokozatos visszatérése, a Balaton közelsége és a kapolcsi művészeti napok már a népfőiskola indulásakor is indukált vendégjárást. Ma azonban minden helyi lakosra 60 vendég jut, a csecsemőkre is!
  - A cselekvő természet- és tájvédelem a fenti célokból következett. Közvetlen formájának nyitánya 1992-ben a népfőiskola utolsó napján, a népfőiskolai polgárok által mind az öt faluban a ritka törökmogyoró csemeték elültetése volt. Közvetett formában pedig éveken át fogadta a program a Dörögdi-medence tájának gazdagítására a helyi közösség különféle szektorai - önkormányzat, civil szervezet, iskola, gazdák, lakosok – által írt pályázatokat ültetésre, utak és határjelek építésére, mesgyék és kilátók létesítésére, régi temetők rendbe hozatalára, az iskolakert fejlesztésére.
  - A közösségfejlesztés, mint cél elválaszthatatlan volt a demokráciatechnikák gyakorlásától.
- A helyi fenntarthatóság keresése (1999-2001):
Modellértékű tanulmányok, valamint működő jelenlét a medencében (a „corporate citizen”: a Tájvédelmi Oktatóközpont). E szakasz célkitűzései:
  - ökológiailag fenntartható tájgazdálkodás,
  - megújuló energiaforrások használata,
  - alternatív szennyvíztisztítás és

- tájvédelmi oktatóközpont működtetése.
- A megvalósíthatósági tanulmányok realizálása, a csatlakozástól várható lehetőségek felmérése (2002-), célok:
  - „belső partnerré” válás: az Ökológiai Központ permanens jelenléte a mindennapokban is,
  - az Autonóm kistérség gondolatának szakmai és politikai megmérettetése, visszatérés a nemzeti fejlesztéspolitika felől.

Módszerek és eszközök: holisztikus szemlélet, avagy az induktív megközelítés

A Dörögdi-medence Környezetvédelmi népfőiskola (1991-92) időszakában alkalmazott megközelítés bebizonyította, hogy a térség ökológiai definiálása szerencsés volt. A népfőiskola közös előkészítése, a népfőiskolai szószólók (községenként egy) választása bizalmat ébresztett, az alkalom minden szombaton más faluházán volt, kétszer is körbejártuk a medencét. A népfőiskola tartotta magát az eredeti hangvételhez: a mondanivaló nem alapult iskolai teljesítményen, hanem élettapasztalaton, így különféle társadalmi vagy iskolázottsági csoportok is tudtak együtt dolgozni, ami lehetővé tette a kölcsönös tanulást. Az évtizedekig pangó közösségek a zárónapon kenyeret sütöttek, szójából készítették a székyegulyást, Széchenyiről hallgattak előadást és diaképeket nézegettek egy falusi turizmus sikereiről híres polgármester magyarázatával, melynek az volt a mottója: mi mindent magunk csináltunk.

Az 1993-1994. közötti időszakban, mivel a falvakban helyben nem találtunk szakembereket, az együttműködő tervezők tájépitészek voltak. A medence komplex megközelítéséből adódóan, a szükséges elemzések elkészítése során a gondolkodás ismételten a holisztikus szemlélet felé fordult. Az elemzések két szinten készültek, az egyes települések helyzetével külön-külön is foglalkoztak és a medence lehetőségeit is feltárták. A tervezés korántsem volt agresszív. A tervezők az átlagosnál több időt töltöttek terepi bejárással, adatgyűjtéssel, a döntéshozók és a medencében élők kikérdezésével. A felmérés és stratégia készítésének folyamatát gondosan szervezett participáció kísérte: lépései a helyi interjúkkal kezdődtek. A két szinten elkészült munkaközi anyag a falufórumok előtt a községi könyvtárba került, betekintésre. A falufórumokra készült meghívók közérthetően összegeztek bizonyos tényeket, és kérdéseket is tettek fel a meghívottaknak. E kérdéseket a meghívottak érlelheték, és akár személyesen válaszoltak azokra, akár írásban ezek a munkaközi anyag helyesbítéseit vagy kiegészítéseit tartalmazták. (Az egyik legtöbb vitát kiváltó kérdés a dűlőnevek használata volt: a szenvedélyes érvelés azt mutatta, hogy egyfelől használták a munkaközi anyagot, másfelől az idős emberek legalább virtuálisan még magukénak érezték a kistáj dombjait, erdeit.)

A falufórumok sikere eltérő volt, de azt nem állíthatjuk, hogy ez az egyes polgármesterek odaadásán múlt volna. Inkább a közösségi kohézió általunk gyanított különbözőségének felelt meg. Az okok messzire vezetnek, itt érdemben nem foglalkozhatunk velük. Durva hipotézisként álljon itt annyi, hogy a modernizáció által kevésbé elért falvakban nagyobb mértékű volt az érdeklődés. (A települések a folyamatot is, és a kész terveket is „ingyen” kapták. Az eredmény akár forintosítható is lehetett volna, nemcsak az elnyert OFA támogatás felhasználása felől, hanem az új rendezési tervekhez szükséges készülség szintjét tekintve is.) Az egyik községben pl. a polgármester „szeretettel köszöntötte” az egybegyűlteket, majd órákig sorolták a begyűlt emberek az emlékeiket és az elképzeléseiket. A polgármester azonban a kellős közepén hirtelen elkezdte bezárni a gyűlést. Kiderült, hogy házastársának névnapja volt, gyűltek otthon a vendégek, ő pedig csak egy bizonyos időt tervezett az alkalomnak. A gyűlésen jelen lévő tervezők és facilitátorok békében elengedték haza, és még órákig beszélgettek hasznosan a falu lakóival.

Mivel valamennyi község korfája egészségtelen alakzatot mutat (négynek éppen a szokásos forma fordítottját, V alakot, egynek pedig H-hoz hasonlót), a demográfiai előregedést kísérő

véleményeket megkíséreltük pozitív diszkriminációval több nemzedék felé kiigazítani. Magyarul minden község ifjúsági szószólót választott, és a tizen- és huszonéveseknek módjuk volt külön is gondolkodni a feltett kérdésekről. Ezt – remélhetőleg – a közösségi tervezési folyamat nélkül is megtették volna, de nyilvánvaló, hogy a helyi illem szerint a fórumon annak nem vagy kevésbé adhattak volna hangot.

Az egyes falufórumokat medencefórum is követte, amely a közös lehetőségeket taglalta. A tervek végső változatát minden önkormányzat kézhez kapta.

A közösségi tervezés szellemét nemcsak a stratégia készítésének illetően, az ott lakókat őszintén bevonni kívánó módja, hanem egy másik projekt is hordozta. Az ETP forrásaiból mód nyílt Mályiban olyan környezetvédelmi közösségi akcióterv készítését célzó tréninget rendezni, amelyen 6 település avagy településszövetség 5-5 fős csapata vehetett részt. A Dörögdi-medence is képviselte magát (2 alpolgármester, faluház gondnok, biogazdasági tanácsadó vett részt). Mivel a medence a tréningen is, mint közös vízfolyás mentén élő települések szövetsége mutatkozott be, a kiválasztott akció is az Egervize-patakra vonatkozott: pataktisztító napot tervezett. Az akcióterv érlelését követően a források is létrejöttek az IUCN érkezésével. Az akció megvalósításában sok fiatal is részt vett. A gyerekekkel gumicsizmában, sárosan dolgozó polgármesterasszonyt látva a magasabban fekvő úton arra haladó polgár – elszégyellve, hogy nem vesz részt a munkában – fennhangon maga elé bökte: „Akkor én is kitisztítom a kutamat!” Íme, a környezeti nevelés „mérhető” eredménye.

A komplex fejlesztési stratégia részleges megvalósításának időszakában alkalmazott módszerek (1995-99) a következők voltak:

- a helyi értékek tudatosítása (feltárásuk az Örökségünk c. füzetben továbbá a népfőiskola során, természeti szentélyek kiválasztása, gyöngybagoly védelem, fórumok a nemzeti park céljairól, feladatairól);
- a helyi értékek védelme (pataktisztítás, vendégváros tanfolyamok, ültetések, az ösgyeppelel fedett Imári-domb helyi védelem alá vétele még a nemzeti park megalakulása előtt);
- biogazdálkodás (a Gazdakör revitalizálása, használt kisgépek fogadásának megszervezése, gazdafórumok, folyamatos biogazdálkodási tanácsadás, okleveles biogazda tanfolyam, gyógynövény termesztés inkubátorban – képzés, közösségi szárítók adományozása, a termelés megszervezése, kompenzáció a termés kiesésekor, piacteremtés, szakkönyvek, előadások);
- svájci használt kisgépek érkezése (a községek elöregedéséből adódik viszont, hogy a részben önfenntartó háztáji gazdaságok kevésbé tudták hasznát venni a fiatalabb gazdáknak szánt munkagépeknek, hiszen 70 évesen sem erőgépük sem testi erejük nem volt a kisgazdasági termeléshez, legfeljebb zöldséget és gyümölcsöt termeltek a családnak. Ebben a korban már nagyobb állatot sem akar tartani senki, sem Magyarországon, sem másutt);
- fenntartható turizmus (konceptió készítése és megvitatása, rásegítő tanfolyam: „Vendég áll a házhoz!”, részvétel a kulturális programban);
- tájvédelem (a népfőiskola és a stratégia egyik kiindulási pontja, nemzetközi tájkonferencia rendezése Taliándörögdön, döntéshozók "gyúrása", hat éven át több szektornak egyidejűleg kiírt tájvédelmi pályázatok, kisprojektek bejárása, gondozása);
- közösségfejlesztés, demokráciatechnikák gyakorlása (kéthavonta polgármesteri kollégium, falu-, medence-, vállalkozói és civil fórumok).

Az 1999-2001. közötti szakaszban kísérletet tettünk a medencében már nyolc éve folyó, gyakorlatias program eredményeire és tapasztalataira épülő első elméleti összefoglalásra. A tanulmányok egyúttal Ausztriából származó „receptet”, a helyi fenntarthatóság induktív keresését próbálták alkalmazni magyarországi közösségekre.

- ökológiailag fenntartható tájgazdálkodás;

- megújuló energiaforrások használata;
- alternatív szennyvíztisztítás;
- tájvédelmi oktatóközpont működtetése.

2002-től kezdődően a megújuló energiaforrások használatba vételéről szóló esettanulmány és az ajánlások országos kiterjesztéséről kiadott tanulmányterv iránt országos érdeklődés mutatkozott. Autonóm kistérség címmel 2002. októberében tartottunk szakmai napot a Magyar Tudományos Akadémián, az MTA Regionális Tudományos Bizottságával karöltve, amely a 2003. januárjára kitűzött, ugyanott rendezendő konferencia előkészítése volt.

A projekt során felhasznált erőforrások

A pénzügyi források igen nagy változatosságot mutatnak, olyan feltételeket, amelyet a projekt mentén gyűlő helyi ismeretek, a projekt belső logikájából felbukkanó újabb és újabb teendőkre keresett új válaszok (és az ehhez szükséges eszközök) keresése tart össze (Magyar Népfőiskolai Társaság, az Országgyűlés, Országos Foglalkoztatási Alap, Soros Alapítvány, ETP, a svájci kormány - hozzásegítve a Stiftung pro Dörögd Becken megalakulásához: ez az alapítvány azután további, svájci magánemberek támogatását katalizálta -, IUCN, Prima Klima, Központi Környezetvédelmi Alap, UNIDO, Autonómia Alapítvány, Művészeti és Szabadművelődési Alapítvány stb). A folyamatos forrásteremtés során inkább a projekt ismertsége, egyre duzzadó háttere érvényesült, mint a jónevű támogatók egymást generáló készsége.

A természeti erőforrásoknak a projekt általi érintettsége értelmezés kérdése. A projekt teendőinek akcióköre ökológiai egység: kis vízgyűjtő. Sikerült az ősgyepet helyi védelem alá helyezni a Nemzeti Park megalakulása előtt. Ennek során nagy jelentőségű volt az a társadalmi tanulási folyamat, amelyen a helyi döntéshozók átmentek. Megtörtént bizonyos, ott honos gyümölcsfajták feltérképezése, védelme, a természetők mellett a gyűjthető herbák feltérképezése. Egy zöld folyosóként működő erdő és út- valamint talajvédő, tájképi értéket is képező fasor ültetése is a természeti erőforrásokat gyarapította.

Humán erőforrások: mindenekelőtt a természet- és tájvédelem iránt szakmailag elkötelezett, a helyi kisugárzása által érzelmileg megérintett külső szakemberek közreműködése volt értékes. Ők felelősséget éreztek a program iránt, így az egyes szakaszokban befektetett és nyert helyismereti, szakmai és érzelmi tőkét a partnerek akkor sem hagyták veszendőbe, amikor éppen kevesebb remény volt a projekt folytatására.

A helyi döntéshozók a legtöbb szakaszban a projekt mellé álltak (ennek részletezését lásd alább), a helyi civil társadalom is tett apróbb gesztusokat. Ennél nagyobb mérvű volt a helyi civilektől független részvétel, amit a közösség tagjaitól tapasztaltunk: a falufórumokon, a népfőiskolán, a faültetéseken vagy a patak tisztításon. Ez akkor is így van, ha ennek időben csökkenő trendjét tapasztaltuk. Durva hipotézisként ennek okai a rendszerváltoztatás utáni kezdeti remények. Önkormányzati szinten sokszor nem birkóztak meg a kapott szuverenitással, a kapott feladatok és anyagi források közötti diszkrépanciával. Bizonyos mámort jelentett a tanácsai körzetesítésből kiszakadni (kifejezetten tiltakoztak pl. a központok, Monostorapáti vagy Nagyvázsöny projektbe vonása ellen), de tán épp a korábbi, szerepnélküli település jellegéből adódóan nem akadt olyan felkészültségű és karizmájú helyi döntéshozó, aki a '90-es években adódó lehetőségeket meghatározó módon, a község arculatát komolyan meg tudta volna változtatni (pl. sikeres nagy többlet-pályázatokkal). A helyi társadalom pedig megtapasztalta, hogy nem bír alternatív jelölteket indítani (a helyi pártirodáról, a többpárt-rendszer helyi működéséről mint a közösséget megosztó szégyenletes dologról tettek említést, kijelentve, hogy „itt ilyesmi nincs”). Választásról választásra az induló és megválasztott döntéshozók 70-80 %-ban a régi rendszerben is tanácsai vagy párt vezető posztot betöltő emberek voltak, mindenki mindig „független”-ként indult el. A helyben maradt passzívabb

társadalom szemlélődő, nem cselekvő. Végül elfogadta az újra megjelent körjegyzőségeket, a régi-új, korlátozott tehetségű embereket.

Kissé elnagyolva a képet az történt, hogy két fővárosi csapat is kezdeményezett programokat e kistérségben, eltérő okokból és dinamikával, de érzelmileg odafordulva, a helyi döntéshozókra támaszkodva. Az egyik a mostanra már helyi fenntarthatóság projektnek nevezhető vonulat érdekében, a másik a mostanra már Művészetek Völgyének nevezett kapolcsi napok érdekében. Kétségtelen, hogy mindkettő retorikájában benne volt a helyi „világmegváltás”. Legalább röviden összehasonlítva azonban a különbségek (a polgármesterekért való versengés színpadán) deklaráltak a következők voltak:

- a kulturális program „Budapestet akarta helybe hozni”, az ökológiai program a helyi értékek védelméhez nyújtott „csak Budapestről importálható szakmai segítséget”. Az ökológiai program javaslatát – a helyi kulturális potenciál bevonásáról (helyi kézművesek, helyi szinpadképes ügyek), az importált produkciók jellegének és méretének vigyázatosabb kezeléséről – gyanakodva, vonakodva fogadták. Igaz, sok minden megvalósult a javaslatokból, de az ok sosem a helyi fenntarthatóság védelme, hanem a "médiadurranás" volt;
- a kulturális program évente ténylegesen 9 napig zajlik, az előkészületek jobbára Budapesten történnek, az ökológiai program az év 365 napját ambicionálja;
- a kulturális program célként is és eszközként is, nagy médiaszervező tehetséggel és kapcsolatokkal megáldva rengeteg médiaszereplést nyújtott a térség TV előtt üldögélő lakóinak. Nekik ezért semmit nem kellett tenniük, de ezt az elszenvedett hátrányokért egyfajta kárpótlásként élték meg. Az ökológiai programnak zsigerből nincs szerepelhetnékje, még azt a médiafedettséget is elfelejti hozni, vagy az energiát másra fordítja, amely a médiában ilyen kérdések iránt egyáltalán felmerül;
- a kulturális programnak kevesebb fenntartása van a beavatkozást illetően, legyen az politikai (kitüntetések szerzése a polgármestereknek, szerepeltetésük, a meghívott politikusok csaknem egyoldalú köre, a pénz kezelése stb.). Az ökológiai program az első pillanattól fogva nagyon tudatosan vigyázott arra, hogy a beavatkozás mindig a lehető legkisebb mérvű legyen, mivel a homeopátiás adagban kínált javaslatokból, szakvéleményekből, unszoló megállapításokból őszintén a közösség gyógyulását, a helyi akarat erősödését remélte. Most úgy tűnik, az adagot alulbecsültük. Az elmaradt manipuláció a program hátrányát okozta. A területfejlesztési tanácsok felállítását követően bekövetkezett helyzetben az egyik polgármester egyenesen vádolta az ökológiai program partnereit, hogy „nem erőszakolták ki” a társulás létrejöttét.

Természetszerűen felmerül a két program közötti együttműködés, mint ahogyan az helyi részről megfogalmazódott a divergencia mélypontján. Állítható, hogy aktív közeledési lépéseket csak az ökológiai program tett (vendégvárók népfőiskolája, vendégváró tanfolyam, főzés, a programba kapcsolódás helyi termékek árusításával, kiállításokkal, ökológiai játszóház fenntartásával stb). A programban kiharcolt arány – és függetlenség, mivel mindig donorként, nem recipiensként működik – hangyányi. A szponzorok közé nem mindig kerül fel, pedig forintosítva nem a legkisebb támogató.

Az információ mint erőforrás két szinten volt fontos: a rendelkezésre álló adatok körében és a programmal összefüggő különféle fejlesztési elképzelések terén.

A projekt kezdeti szakaszában kész strukturált információt nemigen tudtunk használni, mivel kiindulási pontunkat – az ökológiai egység őrzését, felhasználását – még alig mérték fel. A rossz minőségű – elsőéves szociológia hallgatók által szervezett és gyűjtött – információs bázis mégis nyújtott valamilyen támpontot, a második szakaszban pedig a szakemberek botanikai konzultációt tudtak folytatni a Nemzeti Parkot akkor még előkészítő Természetvédelmi Felügyelőséggel. Gyakorlati információt mindig kaptunk a polgármesterektől egy alkalmat kivéve. A kárpótlásként elkelt földterületek tulajdonosait,

tulajdonviszonyainak mozgását az egyik polgármester nem volt hajlandó ismertetni, mondván, hogy ezek az adatok nem publikusak. Radikálisan vizsgálva megkaphattuk volna az adatot a Földhivaltól, hiszen ez ott bárkinek rendelkezésére áll, de mivel mindenütt a polgármesterek voltak a földkiadó bizottságok elnökei, érhető a kelletlenségük (egyikük számára ez bizonyítottan igen jövedelmező volt, másikkal ilyen természetű neheztelések miatt vesztette el talán a választásokat).

Később a volt téesz agronómusával együtt magunk szerkesztettünk egyszerű felmérést, hogy megtudjuk, mekkora és milyen terményfeleslegek vannak. (A heti kispiac revitalizálása, illetve a kulturális napok alatti saját termék árusításának megszervezése azonban egyfelől a be- illetve be nem vallott terményfelesleg felmérésnek még a laikusok számára is nevetséges alakulásán, illetve a gazdálkodás és piacozás röstellésén bukott meg. Így ma is naponta érkezik a budapesti nagybani zöldségpiacról a boltba a 140 km-t hurcolt áru. Meg kell azonban jegyezni, hogy a kiskertekben elsősorban a nyugdíjas lakosság jelentős része megtermeli az éves zöldségszükségletét és húsfogyasztási igényének egy részét, a "terményfelesleget" előre megfontolva felnőtt gyermekeik és unokaik számára termelik, akik a nagyobb munkáknál besegítenek, ám az árutermelés felelősségét nem vállalják..

Szakszerűen gyűjtött és szervezett strukturált információval első ízben az Autonóm kistérségi esettanulmányainak készítésekor dolgoztunk. Pl. a medence lakói energiahasználati adatai teljes körű felmérését szakmérnökök tervezték és veszprémi egyetemi hallgatók végezték. A medencében potenciálisan rendelkezésre álló megújuló energia fajtáinak mértékét ugyancsak szakemberek számították. Az optimumok meghatározására vonatkozó kutatás a saját felmérésünkre épült.

A hiányzó helyi adatokat tekintve hasznosak voltak azok a talán nem mindig 100 %-os pontosságú adatok is, amelyeket a Dörögdi-medence fejlesztési projektje során diplomamunkákból, egyetemi gyakorlatok, vagy tudományos fokozat érdekében írt dolgozatok során szereztünk.

A programot érintő, különféle szintű koncepciókkal vagy döntésekkel kapcsolatos információkat kerestük, és próbáltunk azokkal összhangba kerülni. A következő nehézségekkel találtuk szembe magunkat. Magyarországnak ezekben az években nem volt és ma sincs fenntarthatóság-koncepciója, ehhez nem tudtunk kapcsolódni. Ráhangolódunk azonban egy osztrák projektre, amelyet elméletileg elfogadhatónak, megvalósíthatóság szempontjából pedig néhány éven belül követhetőnek ítéltünk meg. Folyamatosan próbáltunk olyan nyugat-európai helyi fenntarthatósági projektekkel ismerkedni (Nagy-Britannia, Skandinávia), amelyek hasznosítható tapasztalatokkal kecsegtettek.

Mivel a projekt külső partnerei, szakértői gondolkodásában fontos helyet foglal el a fenntartható területhasználatra vonatkozó gondolkodás, nagy várakozással fogadtuk a területfejlesztési törvényt és rendelkezéseit. Sok munkát szenteltünk – hiába – a törvényben vázolt különféle szintű fejlesztési koncepciók harmonizálhatóságával. (A Veszprém megyei koncepciót az MTA Regionális Kutatási Intézetének győri irodája dolgozta ki. Nemhogy a mi kb. 1 millió forintért készült stratégiánkról nem tudott, és általunk megküldve sem vette figyelembe azt, de még a Balaton-felvidéki Nemzeti Park kifejezés sem szerepelt benne egyetlen egyszer sem, a kidolgozásba sem állami, sem civil természetvédőket nem hívtak meg. Ennyit a törvényben amúgy is hátra szorult természetvédelemről.) A területfejlesztés bevezetett gyakorlata visszavetette a projektünket: kiválasztott egységünk, a közigazgatási hagyományokat nem tekintő vízgyűjtő területének preferálása veszélybe került. Visszahullottunk a korábbi (három kisváros vonzáskörében, három nagy téesz által bekebelezve) mechanizmusba. Az új területfejlesztési tanács a KSH által még a tanácsi idők számára kialakított, voltaképpen a járásoknak megfelelő statisztikai-tervezési körzetek alapján állt fel. A medence 2100 lelket számláló helyi társadalmát, 8000 ha-ra tehető területét a tanácsokban e körzetek lobbizva-kijárva dolgozó képviselőiből hárman kellett volna

összefogjanak, hogy – a saját intakt körzeteik rovására – a projekt komoly figyelemben részesüljön. Az járt jól, aki tudta, hogy a régi egységek visszatérnek, pl. a Balaton-felvidéki Területfejlesztési Társulás, a járást lefedve.

Még a térség definiálása szempontjából liberálisan induló SAPARD programon belül is az utolsó fázisban visszaterelték a külön tervező kisebb térségeket, pl. a Lesence-patak menti településeket. Ekkor igazolni láttuk azt a kissé pesszimisztikus döntést, hogy nem indultunk az önkormányzatokat magunkkal ragadva civil management-tel a SAPARD küzdelemben, maradtunk csupán részes partnerek.

Mi történt a Dörögdi-medencével a fejlesztési társulások jegyében? Pula bennragadt a PHARE pályázatok kedvéért, fejlesztési ügynökök által sebtében megalakított, soha nem működő és a pályázatban sem nyerő Bakony-alja társulásban, amelyből nem volt ereje jogilag kikecmeregni. Öcs elment Ajka felé, mert látva a korábbi közigazgatási tendenciák visszatérését (amúgy is kedvére volt), szél ellen nem tervezett. Egyetlen kívánsága volt, hogy az ajkai ipar annyira magához térjen, hogy újra ingázni lehessen a munkanélkülieknek. Beállt az egyébként sikeres, az Ajka körül 49 apró falvat is magával sodró Új Atlantisz társulásba. A maradék három, Tapolca felé forduló község pedig a kevésbé sikeres Balaton-felvidéki társuláson belül pang.

Az együttműködések típusai is változtak némileg a projekt egyes fázisain belül. A sűrű fonadékból csak a legfontosabbakat tipizálva:

- a FÖK és az önkormányzatok, ill. véleményformálók kapcsolata;
- a FÖK és a Pagony Tájépítő Iroda, a velük dolgozó mérnökök kapcsolata;
- kapcsolat a medence civil szervezeteivel, a szervezetek egymás közötti kapcsolata;
- a FÖK, a Pagony és a helyi iskola kapcsolata;
- nemzetközi kapcsolatok stb.

Az eredmények

A környezeti, társadalmi és szociális eredmények

Kézzelfogható környezeti eredmény 11 hektár, két falu között zöld folyosóként is működő erdő (kőris, tölgy, hárs), makkvetéssel is dúsított telepítése. A megye egyik legjobban bevált ültetése.

A millencentenárium évében 1100 hársfa elültetése a Kapolcs-Taliándörögdi közötti út mentén. A nagyon száraz őszön, szakemberek nélkül lezajlott ültetés rosszul eredt, azóta is gondozásra, pótlásokra szorul.

A medence vízfolyásai kilenc éven át szárazon maradtak, mivel az erőltetett bauxitbányászatot megalapozva a szennyezetlen, ivóvíz bázisként szolgáló karsztvizet folyamatosan kiszivattyúzták és elengedték. A bányászat megszüntetése után évekkel, 1996-ban jelent meg újra a víz az Egervize-patakban, az ott lakók nagy örömére. Ebben az évben pataktisztító juniálist rendeztünk a vízfolyások mentén, önkéntesekkel eltávolítva a mederbe jutott tárgyakat (pl. ócska hűtőszekrény) és természetes bukókat (ágak stb). Bizonyos szakaszokon a partot gépi munkával formáztattuk, füvesítettük, néhány égerfára is futotta később. Reméltük, hogy életre galvanizáljuk a közösségek régi patakmeder-gondozó hagyományát.

A Dörögdi-medence tájának gazdagítására hat éven át írtunk ki fatelepítések támogatására pályázatot; köztulajdonban lévő területek esetében 100 %-os, magántulajdonban lévő kertekbe pedig legalább 30 gyümölcsfa ültetése esetén 50 %-os rész vállalására. A megváltozott tulajdonviszonyok (a nagytáblák vélt eltűnésének) a tájban való megjelenítésére szolgálhattak az új határjelek, mesgyék, fasorok. Iskolakert, temető, utca- és útfásítás, játszótér, kilátó, a

patakra telepített apró áramfejlesztő, de legfőképp őshonos gyümölcsfák jelentek meg a pályázat nyomán. Újra visszatért az ültetési kedv, és a meglévő vadgyümölcsfák oltással, szemzéssel történő megszelídítésének hagyománya. Feléledt régen elvadult legelők, gyümölcsösök büszke gondozása. A vizes élőhelyek rendbetétele is fontos lett.

Gazdasági eredményeink viszonylag szerények, két csoportba oszthatók: egyrészt a biogazdálkodás felé tett lépések másrészt igyekeztünk más területen is helyi munkaadók lenni. Viszonylag korán felismertük, hogy az egész projekt igazi értelme a természetkímélő egzisztencia megteremtése. Megkíséreltünk többször is "fogást találni" az üzleti szférán, de rossz hatásfokkal. A vállalkozók fóruma csupa siránkozásba fulladt, amikor helyi termékek kispiaclról, decentralizált elosztásról beszéltünk. A helyiek szövetkezetekről hallani sem akartak, pedig többször is felvetettük. Az amerikai CBA modellt követő gödöllői Nyitott Kert Alapítványnál tett tanulmányi látogatás sem hagyott mély nyomokat: a résztvevők nem tudták elképzelni, hogy a gödöllői Waldorf-iskolások szüleikhez, a biotermékek felé forduló vásárlókhöz hasonlóan akadna Veszprémben vagy Tapolcán annyi érdeklődő, akikkel el lehetne indítani egy hasonló projektet. Az évekig egyoldalúan folyó biogazdálkodási tanácsadás egyik szerény, noha gazdaságinak nem tekinthető eredménye, hogy a helyi nagycsaládosok támogatás segítségével tanulták saját zöldségük vegyszermentes termesztését. Legalább e családok gyermekei egészségesebbek lettek.

Ami a helyi munkaadást illeti, változatos, noha szerény léptékű eredményekről számolhatunk be: az Örökségünk c. füzetet helyi grafikai stúdióban tervezték, tördelték, helyi nyomdában nyomták. Főként az oktatóközpont fenntartása számára rendeltünk asztalos, vízvezeték- és villanyszerelési, takarító munkálatokat, közétkeztetést. Igyekszünk a helyi (drágább) boltban vásárolni, és közszeretnek örvend a helyi istállóból hordott olcsó és jó tej. Olykor (ad hoc) tojásra, gyümölcsre, mézre és zöldségre is szert teszünk – számlaképtelenül, de a helyi bolton keresztül mégis.

Gazdasági téren a legfőbb siker az inkubátorban „nevelgetett” vegyszermentes gyógynövény termesztési program lett. Első lépésként a lehetőséget gazdafórumon ismertettük. Svájci és magyar szakértők segítettek felmérni a helyi gyűjthető, illetve reálisan termelhető herbákat (körömvirág, búzavirág), összehasonlítani a piaci lehetőségeket, illetve a piacképes minőség szintjeit, illetve további herbák technológiai és beruházási követelményeit. Jutott támogatás a tanfolyamra, tanácsadásra, négy közösségi szárító felállítására, illetve energiahatékonyságának javítására. Sikerült összeverbuválni annyi termelőt, hogy géphasználati szövetkezetet lehessen alapítani (HERBIO). A termelési ismeretek kipróbálhatlanságából, az aszálykárból adódó veszteségeket néhány éven át kompenzálni is lehetett. Bár törékeny, a HERBIO ma is termel svájci piacra gyógynövényeket. Nem tervezett, előre nem látott fejlemény lett, hogy a helybéli asszonyok hirtelen visszaemlékeztek a gyermekkori szárított gyümölcsökre, és spontán erre is használni kezdték a berendezéseket. Jellemző, hogy a területen kívüli biogazdák közül többen is csatlakoznának a szövetkezethez, ennek a legnagyobb akadály, hogy a tagok közül senki sem ért a szövetkezeti vezetéshez, felvásárláshoz, értékesítéshez - senki sem volt tagja a régi szövetkezetnek.

A lehetséges társadalmi hatások között tárgyalhatjuk a helyi közösség számára fizikailag létező, de addig fel nem ismert térség új vonatkozásait (beleértve a földrajzi elnevezést), annak táji elemei tudatosításával együtt. Az általános természet- és környezetvédelmi szemléletformálás, a nem importálható közjavak, a helyi élet minőségének a felfedezését szorgalmazta, s eredményesen járta át a medence kistérsadalmát.

Aprócska eredmény, de mégis fontosnak gondoljuk az iskolakert működésének „modernizációját”. Reméljük, a gyerekekre hatással lesz, hogy egyenesen a Szent István Egyetem egyik professzora adta át a napelemes, a kert termékeihez méretarányos szárítót, mondván, hogy mostantól az udvar sarkában az úrhajózás technológiájából áll és működik egy részlet. Talán észreveszik, hogy a kulturális napok alatt rendre kölcsönkérjük a szárítót, és

a HÁZÖKO kiállításon a „naplopást”, a megújuló energiaforrások használatát demonstráljuk vele az odalátogató sokezer embernek. Talán lesz „lakosságmeztartó ereje” az apró projektnek.

A társadalmi élet terén elért eredmény a közösségi kohézió növekedése is, mint például a Gazdakör, a Szent-Iván éji tűzgyújtás, a népfőiskola, mint önérték, mint társadalmi esemény, a természeti erőforrásokkal való bánásmód hagyományainak és egyéb emlékeknek az összegyűjtése. Elkészült az élő mesterségek katasztere, és megkíséreltük a mestereket reflektorfénybe állítani.

A vendégvárás gazdagítása, stílusának nyesegetése, a húshagyó főzés, régi fűszerek használatának gyakorlása több tanfolyam témája volt. Az egyes közösségekben tartott házi sajt készítő tanfolyam is helyi sikerélményként maradt a résztvevőkben. A helyi termékek kezdeti szégyellése helyére fokozatosan a büszke felvállalásuk került.

Végül: a közösségfejlesztésnek része volt a demokrácia-technikák megismertetése, gyakorlása is (apróbb szankciókkal együtt: ha a polgármester nem közölte javaslatainkat a képviselőtestülettel, akkor leveleinket valamennyiüknek megküldtük, ha az önkormányzat nem hirdetett meg egy apró pályázatot, hogy maga vegye hasznát, abban az évben kizártuk belőle). Másodlagos hatása érződött pl. az újonnan alakuló erdőbirtokosság szembeszegülésénél a régivel szemben. Azok számára biztatást adott a közösségbe való bekapcsolódáshoz, akik addig csak befüggönyözött ablak mögött mertek sutogni.

Összefoglalva: ez a projekt nem viselkedett „politikusként”, inkább (túl)érzékenyen vigyázta a közösség szuverenitását. Nem viselkedett üzletember módjára sem, akinek bizonyos beruházások jól kiszámítható következményekkel járnak. Rengeteg municiót halmozott fel azonban a döntéshozók számára, sokszor többet és jobb minőségűt, mint amellyel azok élni tudtak. Talán hozzászoktatta a kilátástalanságból felocsúdotkat ahhoz, hogy egy másik kéz nyújtja a lehetőségeket, és a felelősségvállalást is csínján követelte. Sok tekintetben mégis leginkább tanár módjára gondolkodott, időben optimistán kiterjesztve a mérhető eredmények megjelenését: ha az nem a következő órán, és nem is évvégén remélhető, de hátha akkor lesz foganatja, amikor a tanulónak magának is gyereke lesz. És a tanárról elmondható, hogy maga tanult tanítás közben a legtöbbet.

Az eredmények értékelése a fenntartható fejlődés szemszögéből

A Dörögdi-medencében 1991-től működő program „organikus fejlesztésnek” nevezett első szakasza és „a helyi fenntarthatóság tervezésének” tekinthető második szakasza egymástól szemléletben nem különbözik. Mára letisztultak a magyar helyi fenntarthatóság-programok szempontjai a szakirodalomban is, az alábbiakban nyújtott összefoglalásuk mentén megkíséreljük röviden számba venni a Dörögdi-medencében folyó program ezeknek való megfelelését. A tervezés során – a helyi lehetőségekhez és korlátokhoz mérten több-kevesebb sikerrel – mind a szakemberek, mind a közösségnek az organikus fejlesztéshez affinitással rendelkező tagjai szem előtt tartották a következő szempontokat:

A kistérségnek hosszútávú gondolkodásra van szüksége, amely túlmutat a politikai, esetenként a tervezési ciklusokon is, és amely mellőzi a „drasztikus” lépéseket. - Ezt a szemléletet hordozta a tájökológusok, a szelíd technológiával, természetvédelemmel vagy közösségfejlesztéssel foglalkozó szakemberek csapata a programban. Az időkorlátokat levető vízió létjogosultságát ismerte el a medencében működő civil szervezetek Csórompusztán tartott találkozója, amely egyszersmind elhatározta, hogy átsegíti az organikus fejlesztési folyamatot a választási ciklusok okozta esetleges megrázkódtatásokon.

Az emberi gondolkodás által ismert kétféle – ciklikus és lineáris – időhasználat közül a szerves fejlődésnek inkább a ciklikus, a közösségi elemet hordozó szemléletet kell kitüntetnie, mintsem az individualitást erősítő lineárist. - A gyakorlatban, a táj léptékében ennek megfelel

pl. a megújuló energiák használata (ld. megvalósíthatósági tanulmány), vagy a természetes rendszer lebontási ciklusának igénybe vétele (ld. a medencében működő tanult „komposztmester”, az iskolakertben lévő modell-komposztálás, de akár az oktatóközpont „Kerek egy esztendő” c. programja is).

Rendszerszerű szemlélet, amelyben a környezet, a gazdaság és a társadalom kérdései olyan összefüggést mutatnak, hogy az egyes szektorok problémái csak integráltan lehet kezelni. A merev prioritásképzés csak újabb problémákat kelt. – A biogazdálkodás, a részleges önellátás, helyi piac az év során, illetve helyi termékek árusítása a kilencnapos nagyrendezvényen, újabban pedig az oktatóközpont ellátása ismételten napirendre került a polgármesteri kollégiumokon, falu- és gazdafórumokon, de csak aprócska eredményeket hozott. A medencében is, mint oly sok, a fenntarthatósággal kacérkodó körben az „öko”-nak nevezett szelíd turizmus kap zöldebb utat, ha a szükséges integráció felmerül.

Rendszerszerű szemlélet amelyben a globális, kontinentális, nemzeti vagy helyi problémák okait, illetve azok kezelését ezek összefüggésében lehet csak végezni. Helyileg csak az tervezhető, még inkább csak az valósítható meg, amely a nagyobb egységek felől -globálisan stb. is vállalható. Előre bocsátjuk, hogy a felmerülő problémák nem annyira a meglévő szennyezések, ártalmak megoldása felől jelentkeznek, hanem a sokféle hiány (tudás, törődés, víz, állatok, közösségi kohézió stb.) csillapítását jelentik. Sok, jórészt meddő munkát végeztünk a különféle tervezési szintek között meghirdetett – avagy meg sem hirdetett – álegyeztetések terén. Mindenesetre elmondható, hogy a programban elkészült (turisztikai, tájökölógiai, energetikai, szennyvíz-tisztítási és oktatási) koncepciók mindegyike, továbbá a cselekvő természetvédelem akciói (erdő, fasor, gyümölcsfa ültetések, pataktisztítás stb) megfelelnek ennek az elvárásnak.

A tervezés csak a helyi meglévő természeti környezethez, a helyben adott erőforrásokhoz illeszkedő lépéseket javasol, beleértve a helyi társadalom természettel együtt élő termelési tradícióit. Ebből az elvből szervesen következik a problémák megelőzését kitüntető gondolkodás, mely egyúttal a leginkább költséghatékony, és az élet minőségi oldalához is hozzájárul. A kistérségben folyó valamennyi tervezés igencsak megfelelt ennek a kritériumnak, míg a közösség erre vonatkozó emlékei, ismeretei, identitása halványak és erőtlenek. Ennek a szempontnak az erősítése további szemléletformálást igényel.

A tervezés tekintettel van a rendszer eltartó- és tűrőképességére. Fenntartható és biztonságos rendszer csak a biológiai és a kulturális sokféleség alapján remélhető. Olyan szempont ez, amely a szakmai csapat számára mindig fontos és tisztelt volt, különösen az új nemzeti park megindoklása és tervezése idején. Ottani partnereink gondolkodásában is létezik e kritérium, ha a megvalósításhoz rendelkezésükre álló erő terén kevésbé is. Az organikus fejlesztési program évente összeütközésbe kerül egy olyan másik programmal, amely az eltartóképességre, vagy a biológiai sokféleségre nincs tekintettel, és drasztikus, mesterséges megoldásokkal próbálja a kérdést áthidalni, pl. szinte korlátlan külső kulturális sokféleséget importál.

Az ökológiailag fenntartható helyi rendszer nem egy elképzelt, teljességre igényt tartó közjó elmélet deduktív szelete, hanem az önfenntartási potenciál kataszterének kis egységeit hasznosító, heterogén elemek organikus együttműködése. A program keretében folyó tervezés minden törekvése megfelelt e kívánalomnak. A bevált lépések (nagy családosok vegyszermentes zöldségtermesztése, gyógynövény termesztés, tájrekonstrukció, őshonos gyümölcsfákat védő program, az iskolakert támogatása, a meghonosított oktatóturizmus léptéke és jellege stb.) mindegyike ezt az elvet tükrözi vissza.

A helyi közösségre vonatkozó döntéseket a lehető legközelebb hozzák meg e döntések közvetlen hatásaihoz. (XI. Pius ennek meglétét nevezte szubszidiaritásnak, hiányát pedig egyenesen bűnnek.) A kidolgozott alternatívák kapcsolatban vannak a közösség tagjainak magukról és a közösségről alkotott jövőképeivel, de a különféle érdekek felől egymást

kiegészítő, a közösségen belül és az azt körülvevő nagyobb struktúrák között is egyeztetett megoldásokat hordoznak. A program minden törekvése már a kezdetektől erre irányult, számos eredménye ennek köszönhető (különböző fórumok, egyeztetések, polgármesteri kollégium, a participáció jellegének őszintesége, a helyi döntési szintekért való folyamatos lobbizás, publikációk stb.).

A helyi fenntarthatóságra vonatkozóan nem elegendő, ha a közösség szakértői és döntéshozói rendelkeznek a fenti ismeretekkel és szemlélettel. A közösség minden tagjának bele kell adnia az életről szerzett tudását, beleértve még az eltávozott nemzedékekét is. Ennek alapján várhatóan fel azzal az azonosságtudattal, amely egyéni és közösségi életüknek méltóságot és minőséget nyújt, a helyi rendszernek pedig ökológiai fenntarthatóságot biztosít. A program legelső pillanatától – a környezetvédelmi népfőiskola első évfolyamának megtervezésétől – fogva ezt az elvet követtük, annál is inkább, mivel ezek a szándékok szerepelnek a népfőiskola, mint módszer külföldi és magyar forrásvidékeinél is. Az elesett közösség elesett tagjai között dolgozva hamar ráébredtünk, hogy a környezetvédelem és a közösségi mentálhigiéné egymásnak instrumentálisai, egyik sem képzelhető el a másik nélkül. Osztrák szakemberek hasonló, publikált eredményei összecsengtek a program tapasztalataival.

A hagyományok, az életről való ismeretek és a közösség egymásra utaltságának tudata egyes esetekben lehetővé teszi, hogy a fent leírt közjavakért tudományos szintűnek minősíthető adatok nélkül, a közösségi bölcsesség alapján is lehetséges cselekedni. Itt szokott az elemző elfintorodni, pedig csak arról van szó, hogy addig is, amíg valamennyi döntésünk elé szükséges felmérés számára forrás teremődik, nem szükséges ölbe tett kézzel ülni. Mi több, kérdés, hogy kell-e tanulmány minden döntés elé, tapasztalván, hogy rengetegszer épp a cselekvést odázzák/mulasztják el a sok-sok fióknak készülő elemzés és terv segítségével. A medencében ilyen nyilvánvaló dolog pl. bizonyos művelési ágakhoz való visszatérés, az erdősítés, a vizek védelme stb. Természetesen vannak olyan kérdések is, amelyek nem nélkülözhetik a vizsgálatot (decentralizált szennyvízkezelés, a fokozottan érzékeny, karszton elterülő vízbázis védelme stb.). Szembe ötlő azonban a helyi társadalom megnyilvánuló ellenszenvé, türelmetlensége mindenfajta drága tervdokumentációval, stratégiával szemben. A dolgok véghezvitele előtt, a beruházás előtt szívják el az anyagi forrásokat, úgymond, és öncélú, önérdékű „úri huncutsággént” kezelik. Az együttműködő tervezőkre ezáltal fokozott felelősség hárul: együttműködni, kitartani a tervek valóra váltása során is. Hiszen ötletekkel tele van a padlás...

Az önfenntartási potenciálja használatának elsőbbséget adó, tudatosan ökológiai fenntarthatóságra törekvő helyi társadalomnak saját önszabályozását biztosító intézményekkel kell működnie. Saját történetét átvizsgálva olykor találhat erre mintákat. A konzervatív, védő „óv”-atosságra okot ad a bennünket körülvevő, bennünk élő természeti rendszer nagysága, bonyolultsága és sebezhetősége. A progresszív megoldásokra is szüksége van a közösségnek, hogy élhessen a fogyóban lévő erőforrások, a kizúdult szennyezések és a növekvő népesség világában. A program során szorgalmaztunk ilyen régi/új intézményeket (Gazdakör, valódi szövetkezet, hagyományok felújítása, polgármesteri kollégium stb.). A passzív közösségbe évtizedek során beivódott, a politikai részvétel iránt megnyilvánuló szkepszis azonban – ha fel is állanak - gyenge hatásfokúvá tenné ezeket az intézményeket a medencében is. A külső partnerek segítségnyújtása is értelemszerűen gyengéd és tapintatos volt e téren. A közösségi szerepvállalás felelősségének köztudatba kerülése és a számonkérés azért lassan visszatért.

A siker kulcsa(i)

A rendszerváltoztatás utáni légkör: az egykori szerep nélküli települések ölébe pottyant szuverenitás iránti vágyakozás (pl. kiszabadulás a tanácsi körzetnek való alárendeltségből). Nemcsak a képviselőtestület, de az őket megválasztók is – rövid életű - érdeklődéssel

fordultak a megnyíló lehetőségek felé. Ez ma szervezéssel már pótolhatatlan felhajtó erőt biztosított az első projektnek.

A jó megszólítás: a kezdetekben dolgozó animátorok és szakértők különböző források felől jöve találkoztak a kultúrtájat alkotó közösség tagjai iránti tiszteletben, a véleményük iránti érdeklődésben, a humanizmusban. Megnyilvánult ez a hagyományok közé való besimulásban is, de szerepet kapott az e szemlélettel összhangban gondolkodó külföldi partner(ek) megnyerésében is.

A kisebb korai kezdeményezések következetes végigvitele: pl. a természetvédelmi célkitűzésekhez sikerült a polgármestereket is megnyerni. E téren az egyik kisprojekt az Öcs és Taliándörögd között zöld folyosóként működő 11 hektáros kiserdő ültetése volt. A forrást a berlini illetőségű Prima Klima adta, az ültetési tervet a projektben dolgozó erdőmérnök a helyi erdészettel közösen dolgozta ki, szerszámokat is innen szereztünk. Az önkéntesek többfelől érkeztek: a két falu családjai kivonultak, ott összetalálkoztak a Veszprém megyei cserkészekkel, a REC kelet-európai intern-ekből álló csapatával, a FÖK munkatársak gyerekeivel stb. stb. Mivel a helyi ültetéseknél a vadkár általában jelentős, a vadászok szarvaspörköltöt hoztak az ültetőknek traktorral, hogy az esetleges pereskedési kedvből eleve kifogják a szelet. – A megye legjobban sikerült ültetésének mondta a kiserdőt az erdőfelügyelőség, az ellenőrzések nyomában vissza-vissza csorgatott összeget pedig az ültetés gondozására (szárazzás, makkvetés stb.) lehetett fordítani.

Bizonyos kérdésekben –a helyi álláspontok iránti alázat és tisztelet ide-oda – a kitartás: Ilyen volt pl. a szövetkezet, a szövetkezés ismételt hajtogatása. Az 1993-ban csődbe ment termelőszövetkezet iránt általános volt az ellenszenv. A szövetkezés az egyik népfőiskolai előadás témája volt, Halász Péter beszélt a holland és skandináv típusú szövetkezetekről, a két ember által közösen ásvott kútról stb. Naívság volt. A svájci használtgépeket fogadó, erre alakult Gazdakör formája is lehetett volna szövetkezet. A Közösségszolgálati Alapítványtól hívtunk szakembert (Kováts Flóriánt) a polgármesteri kollégiumra, aki végigvette a különféle társasági formákban a gazdasági kérdéseket kezelni tudó intézményeket, és ő is a szövetkezeti formát mutatta ki optimálisnak. Nem, nem, azt nem. Az inkubátorba tett herba-termesztési program résztvevői azután nem általánosságban, hanem konkrét géphasználati és pályázati lehetőségekkel szembesülve választották végül a szövetkezeti formát, de mindenkinek bele kellett vinnie a házastársát is, hogy az alapításhoz meg legyen a törvényesen megkívánt tíz fő. (Jellemző, hogy apróbb kezdeti sikereiket Gazdakör nyomában elirigyelte.) A termelés elősegítésére, a termékek piacra jutására, a biotermékek és az egészséges életmód népszerűsítésére valamint a biogazdálkodásra történő áttérésre nyert pályázatokból a szövetkezet óvatos gazdálkodással gyarapította vagyont, miközben a környező falvakban is hasznos előadásokkal hozzájárult a környezetbarát szemlélet további terjesztéséhez. Jelenleg személyes jellegű problémák és ellentétek miatt fennáll a szövetkezeti vagyoni felbomlásának a veszélye. Kevés a társadalmi munkában végzett vezetés ahhoz, hogy tovább tudjon lépni és bővülni tudjon a szövetkezet.

A Nemzeti Agrár-környezeti Program kihirdetését követően a medence legnagyobb gazdálkodója részt vett a Gyepgazdálkodási Célprogramban. A kisebb gazdálkodók közül kevesebben tudják finanszírozni az alapfeltételeket. Egyre nagyobb területeket vonnak be viszont az ökológiai gazdálkodási célprogramba.

A következetes aprómunka: Ebből rengeteg volt. Helyi iroda, asszisztensek, kezdetben polgári szolgálatos nélkül a projektben dolgozó szakértők is sokat gyalogoltak, leveleztek, plakátokat ragasztottak és helyi, apró egyeztetésekbe bonyolódtak. Igaz, önkéntesek részvétele is jellemezte a munkát, az ő munkájuk azonban nemcsak eszköz, hanem cél is volt (népfőiskolai, ifjúsági szószólók, faültetők, helyi termékeket árusítók, egyetemi gyakornokok és diplomamunkát készítő, valamint a medence iránt elkötelezett jóbarátok). Külön itt is meg kell említeni a polgármesterek sok-sok munkáját és felvállalt segítségét.

A felmerült akadályok

A tanulmány terjedelme nem engedi meg, hogy végiggondoljuk ezeket az akadályokat, csupán arra van mód, hogy jelezzük azokat. Ráadásul kénytelenek vagyunk egy talán általánosnak tűnő akadállyal kezdeni, azaz azzal, hogy a politika az, amely nem nyújtott a kistérség felé sem fenntartható Magyarország koncepciót, sem politikai irányelveket, intézményeket vagy forrásokat a helyi fenntarthatóságra törekvés számára. Az ágazati politikák sem gondolkodtak rajta, mit jelentene, ha a jövő nemzedékektől „kölsönkapott ország” gondolata felől terveznének. Az energetika vagy a vízügy számára mind vélt szakmai kompetenciájuk, mind üzleti érdekeik felől elfogadhatatlan volt még az is, hogy fontolóra vegyék alternatív, decentralizált megoldások értelmét, hasznát. A tervezés a mának él; "felfaljuk gyermekeinket".

A területfejlesztés számára ökológiai egységként megjelenő alakzattal foglalkozni elképzelhetetlen volt. Általában a rendszerváltoztatás óta kétféle (egymásnak ellentmondó?) területhasználati görcs zilálta szét a sporadikusan jelentkező szerves területfejlesztés zsege eredményeit. Az egyik trend – kompenzálendő az első ciklusban az önkormányzati szintnek adott szuverenitást - az állampárti közigazgatási egységeket (a „megye” és a „járás” jogait) restaurálta, míg a másik trend, pánikba esve az unióból várt támogatások miatt, az unió vélt vagy valós elvárásait kielégítendő, Magyarországot 7 nagy – sosem volt, sem történelmi, sem gazdasági, sem táji, sem természetföldrajzi, sem nyelvi, etnikai, politikai élmények szerinti, sem semmilyen közös nevezővel nem rendelkező - régióra osztotta, mert ez volt az európai „méret”, a kezelhető nagyságrend, a mondjuk bajorországnyi adag. (Bajorország azonban Bajorország.) Még a SAPARD tervezés második szakasza után is visszaterelték a „járásba” a kisebb, külön vízióval dolgozó egységeket. A rohanó tervezés során a kicsinyek lemaradnak, és nevetségesnek, naivnak tűnik az igény, hogy megálljunk minden ügy, minden beruházás vagy védelem adekvát nagyságrendje felől tájékozódni.

Pénzügyi akadályok a program első szakaszában nem voltak, mert „olcsó” volt, emberi erőforrásokból inkább táplálkozott. A megújuló energiák optimális használatára vonatkozó megvalósíthatósági tanulmányterv elkészültével jutottunk először olyan szintre, ahol nagyságrendekkel nagyobb forrásra – és nemcsak arra, hanem helyi szándéokra is – lett volna, lenne szükség. Nem tudjuk az osztrák mintát követni, ahol egy (akár szegényebb!) rurális településen élő gazdák felismerik a, mondjuk biomasszával és/vagy napenergiával működő falusi fűtőmű jó megtérülését és 50 %-ban meg is tudják finanszírozni azt, hogy elnyerhessék hozzá a fennmaradó európai forrásokat. Nálunk mind a felismerés, mind a tőke hiányzik. Jelenleg a „belső partnerré” váláshoz is hiányoznak források: az oktatóközpont szakmailag magasan a fizikai facilitásai fölött működik: jó a program, de a földre tett matracokon alusznak a gyerekek.

Szemléletbeli akadálynak sokfélét tekinthetünk. Egyrészt fájdalmas volt találkozni a földműveléstől való mélységes elidegenedéssel. A korábbi ideológia szörnyen megcsúfolta a földből élőket, de a mostani média sem kegyelmez, ellentétes mintákat sulykol. Mit sem ér, hogy a medencében élők együtt ettek-ittak, táncoltak és beszélgettek olyan svájci gazdákkal, akik évszázadok óta stabil méretű családi gazdaságokban dolgoznak büszkén, elégedetten, parasztpolgárként. A helyi fenntarthatóság elé áthatolhatatlan akadályként látszik tornyosulni, hogy a talaj szerves termőerejét nincs hogyan visszanyerni, mivel senki sem akar állatokkal foglalkozni. Ha akarna is, a faluban a rendezési terv miatt nem tud állatot tartani, külterületen nem tudja megfizetni a korszerű állattartáshoz szükséges infrastruktúrát, és tájfenntartási okokra hivatkozva rendkívül nehezen létesíthet tanyát a Balaton-felvidéki Nemzeti Park ellenvetése miatt. A hagyományosan tisztelt, társadalmi ranggal rendelkező pásztor, a juhász ma alig létezik, helyette a termelőszövetkezettől átvett istállóknál alkoholisták töltik be minimál bérért ezt a foglalkozást - együtt élve az állatokkal. (A medencében kb. 60-70

szarvasmarhát tartanak, a tájökölógus becslése szerint a biogazdálkodáshoz kellene vagy 2000.)

Vajon szemléletbeli akadálynak tekinthetjük-e azokat a mély beidegződéseket, amellyel a helyi döntéshozók, a külső partnerek eszményei mentén folyó többévi együttműködés után, a feladatok nagysága láttán keresztapa után kiáltottak? Akármerre tekintettek, ilyeneket véltek segíteni. S mert a térségben működő másik, a kilencnapos kulturális program nemcsak működteti, hanem reflektorfénybe is állítja gondosan ápolt politikai kapcsolati tőkét. Felmutatja az erőt. Emitt viszont etikai beidegződések miatt, tisztaságra törekedve, még a magától adódó „protekción” sem próbálták kihasználni a szervezők.

Sajátos volt olykor a civil szervezetek paradox megítélése, politikai álarcként való használata. Látván, hogy bizonyos források önkormányzatok számára nem, csak civil szervezetek részére állnak nyitva, a falu első embere – egyébként a polgárörseg és a tűzoltó egyesület elnöke is – civil szervezetet alapított, hogy pályázhasson a falu érdekében a civilek számára nyitott támogatásokra. No, és ki lett az új nem-kormányzati szervezet elnöke; természetesen ennek is ő.

Végül ezt a programot is nehezítette a kis falvakban országosan tapasztalható jelenség, hogy az elvándoroló falusi lakosság helyébe költözö városi/értelmiségi embereket („bebírók”, „gyüttmentek” stb.) az öslakosok mély gyanakvással, elutasítással fogadják. Ez akkor is így van, ha azért költöznek oda, mert megszerették a helyet, szépnek, jónak tartják az ottani tájat, életet, és a beilleszkedést esetleg éppen önmaguk megvalósításának látják. Akkor is így van, ha hozott tudásuk, szakmájuk, dinamizmusuk, információik a hiányok pótlását jelentik az adott közösség számára. Az elutasítás nyilván értetlenségéből is fakad, de alighanem egyben kompenzáció is azoknak az önértékelése számára, aki „maradtak”, amikor mindazok, akik „tudtak”, lehetőségeik, képességeik voltak, „mentek”. Akkor is így van, ha az (idős) öslakosok passzivitása nem volna képes kitölteni azt a teret, ahol a beköltözök életet lehelnek a településbe. Ezen a szociálpszichológiai játszmán nagyon nehéz segíteni, sok-sok időre, aprómunkára, metakommunikációra van hozzá szükség.

Az információ terén általában nem szenvedtünk nagyobb adathiányban, mint az önkormányzatok. Legtöbbször megosztották velünk, amilyük volt. Kivétel volt az a merev elutasítás, amely az új földtulajdon alakulására vonatkozott. Szerintük nem volt nyilvános adat, hogy kié a határ. (Minden polgármester dolgozott a földkiadó bizottságokban, ahol lehetetlen volt mindenki kedvére tenni.) A leginkább e téren azt sérelmeztük, amikor nem közölték, hogy a gáz bevezetésén dolgoznak, mialatt készült az alternatív energetikai tanulmány. Formálisan nem is voltak kötelesek. A külső partnerek minden rendelkezésükre álló információt megosztottak, a helyi döntéshozók viszont talán titkolóztak, talán jelentéktelennek találták a helyzetet. Valószínűsíthető például, hogy a tanulmányt tervezö mérnökök nem helyezték olyan nyomatékosan előtérbe a megújuló energiák jelentését és reális időn belüli használhatóságát, a terv megvalósíthatóságát, mint a rendkívüli agresszív marketing módszereket eröltető MOL ill. annak alvállalkozói.

E program során is érvényesült olykor a tapasztalat, mely szerint senki sem próféta a saját hazájában. A közelmúltban Thüningiából látogattak el Veszprémbé az Agenda 2000 nyomán, és a Dörögdi-medence példája hangzott el mint követendő példa. Sajnos, sem a Környezetvédelmi Minisztérium referense, sem a szervező egyesület nem szerzett kellő információt a tanácskozás előtt.

A legsúlyosabb intézményi korlát a tényleges társulás hiánya volt. Még az első PHARE pályázatok idején kóbor tervezö csapatok járták a vidéket, kétóránként más-más faluházán ismertették a feltételeket. Egy ilyen szándék az egyik települést beleverte egy társulásba, amely sosem működött (nem is nyert), de nem volt erő kimászni belőle. Egy másik település elzárkózott attól, hogy a saját adottságaival kezdjen valamit: alig várta, hogy az ott élő munkaerő a közeli ipari parkba újra ingázni kezdhessen, oda társult. A másik három pedig

rutinosan csatlakozott a város vonzáskörzetéhez, a valahai tévesz működési területéhez, a járási hálózathoz. Mire felmerült a sok eredménnyel büszkélkedő medence együttműködésének jogi megalapozása, kiderült, hogy terméketlen „házasságokban” ragadtak, és nincsen erejük („se pénz, se ember, se idő”) egy második bejegyeztetésére, működtetésére. Pedig mindegyik polgármester megélte, hogy a Dörögdi-medencére várakozással, irigyen tekintettek, példának idézték. Az együttműködés mégis „balkézről” folyt.

Az akadályokat csak nagy nehézségekkel vagy egyáltalán nem tudjuk rangsorolni. Bizonyos, hogy kistelepülésen a nagypolitika támogatását nélkülöző, vagy ráadásul olykor azzal szemben érvelő program súlyos nehézségekkel küzd.

Következtetések

Az eredmények megismerhetősége, terjeszthetősége

Az eredményekről készült néhány fontosabb publikáció is (ld. irodalomjegyzék). A tájvédelmi gondolkodás terjedéséhez járul hozzá az interneten található böngészde (KÖRNET), a Bölcsőd e táj c. CD-ROM, valamint az oktatóközpont működéséhez kifejlesztett három oktatócsomag (Bölcsőd e táj; Fától az erdőt?! A fenntartható erdőért; Kerek egy esztendő). A helyi fenntarthatóság elméleti megközelítésében, az 1000 példányban megjelent Autonóm kistérségi c. munkában a Dörögdi-medencéről készült esettanulmány alapján összegzett országos ajánlások olvashatóak. A vegyszermentes gyógynövénytermesztés és -szárítás iskolakerti megismertetéséhez két füzet is hozzájárult. A tapasztalatok iránti érdeklődés a kért publikációkban, előadásokban, szakértői meghívásokban testesül meg. A kezdeményezés máshol is, a jövőben megismételhető, és az egymást követő projektek komplexitását tekintve nem kell feltétlenül lineárisan követni azokat. Minden település individuum, és a participációs kedv is hullámzó, ezért a projekteket tudatosan az újabb helyzethez kell adaptálni.

Tanulságok

Magyarországi viszonylatban a Dörögdi-medence organikus fejlesztése már korán és sokszor lépett a helyes irányba. A jelentősebb célok megvalósulását akadályozta, hogy az országnak ma sincs kidolgozott fenntarthatóság-stratégiája, hogy a területfejlesztési koncepciók sem dolgoznak a fenntarthatóság szemléletével. A fejlesztési koncepció mai érettségét a szakmai körök egyre kedvezőbben fogadják, míg a politika nemigen tud viszonyulni hozzá, mert nincsen ideje a lassabb, szerves fejlődés eredményeit védeni. A tervezéssel, stratégiafejlesztéssel, közmeghallgatásokkal, tréningekkel, a tehetetlen demokrácia-technikákkal szemben pedig egyre nő a társadalom szkepszise.

Amennyiben elsődleges célunk mintaterületünkön folytatni a helyi fenntarthatóságáért végzett munkát, nem marad más hátra, mint jelen maradni és eredményekben gyarapodni elsősorban, mint „belső partner, testületi polgár”, corporate citizen, és várni, hogy a távolabbi célok megvalósításához érlelődjön a helyzet. Ez a választás azzal is nehezedik, hogy nem szabad közvetlen pártpolitikai kapcsolatokat keresni vagy kihasználni, mégis meg kell próbálni a nemzeti szintű fejlesztési politikában lobbizni a helyi fenntarthatóság-programok kereteiért, célként való megjelenítéséért és támogatásáért. Türelmesen tovább kell próbálkozni a művészeti turizmus természeti és környezeti rossz hatásainak megértéséért, megelőzéséért, a program döntéshozatali folyamatához való közelebb jutásért. A célokra vonatkozó részben az utolsó szakasz vonatkozik erre a választásra.

Az autonóm kistérség fejlesztésének, azaz a helyi fenntarthatóság előremozdításának gondolatmenete további szakmai megmérettetésen fog átesni 2003-ban, kistérségi műhelyek

és a lehetséges uniós projektek felvázolásának munkája következik. A keletkező szakmai presztizs csak a politika áttételein juthat felhajtó szerephez akár a Dörögdi-medencében, akár másutt.

Ha a további munka egy másik térségben folytatódik – máris érdeklődnek iránta a Hegyközben, Cserkúton -, a szerzett tapasztalatok birtokában a folyamat több céltudatosságot, higgadtságot, energiahatékonyságot mutathat majd fel, mindazt, amit a „szerelmes földrajzzal” való legelső találkozásunk után magunkénak tudhatunk.

Felhasznált irodalom

Borsos Béla – Galli Andrea et al: Ötletek a fenntartható vidékfejlesztési programok tervezéséhez. Miskolc, 1998. CEEWEB.

Ertsey Attila (szerk.): Autonóm kistérség. Országos ajánlások. Bp., 1999. Független Ökológiai Központ.

Feladatok a XXI. századra. Bp., 1993. Föld Napja Alapítvány.

Imreh István: A rendtartó székely falu. Bukarest, 1984. Kriterion.

Vásárhelyi Judit: Egy kistérség organikus lehetőségei. *In: Ökotáj.* 1993. Tavasz. 36-40. o.

Vásárhelyi Judit: A népfőiskola mint a helyi közösség építésének eszköze. *In: Országépítő.* 1993. 1-2.

(Vásárhelyi Judit): Local initiatives for collaborative environmental planning in urban and rural communities. *In: Hungary: towards strategy planning for sustainable development. National information to the United Nations Commission on Sustainable Development. Fenntartható Fejlődés Bizottság.* Bp., 1996.

Vásárhelyi Judit (szerk.): Közösségi környezetvédelmi akcióterv. Környezettudományi Központ. Budapest, 1997.

Vásárhelyi Judit: Helyi társadalom *In: Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia.* Magyar Környezeti Nevelési Egyesület. Bp. 1998. 104-106. o.

Vásárhelyi, Judit – Vári, Anna: Public Involvement in Local Environmental Planning: The Case of Sátoraljaújhely. = Public Participation in Environmental Decisions. Ed. Vári, A. – Caddy, J. Budapest. 1999. Akad. Kiad. 110-126. o.

Vásárhelyi, Judit: Strengthening local capacities for water conservation in a small catchment area: public participation in the Dörögdi Basin, Balaton Upperland. *In: Participatory processes in water management. Proceedings of the Satellite Conference to the World Conference on Science (Budapest, Hungary, 28-30 June 1999).* Ed. Gayer, J. Paris, 2000. UNESCO. 119-128.p.

Vásárhelyi Judit (szerk.): Bölcsőd e táj. CD-ROM. Független Ökológiai Központ. Budapest. 2000.

Vásárhelyi Judit: Közösségi tervezés. *In: A szag nyomában. Környezeti konfliktusok és a helyi társadalom.* Szerk. Lányi András. Budapest. 2001. Osiris – ELTE BTK Szociol. Int. 286-296. o.

Vásárhelyi Judit: Közösségek identitása, autonómiája. *In: Vissza vagy hova. Útkeresés a fenntarthatóság felé Magyarországon.* Bp., 2002. Tertia K. 81-90. o.

Vásárhelyi Judit: Helyi fenntarthatóság – önerőből vagy nemzeti program alapján? *In: A fenntarthatóság első tíz éve.* Bp., 2002. Magyar Természetvédők Szövetsége. 6-9. o.